

JUSTKUI SEEBISARI "KODUS JA VÕORSIL", ENT PALJU KURJEMAL MOEL: Kai Reinfeldt ja Oliver Loode Inimõiguste Instituudist jutustavad krimmitatarlaste okupeeritud maast ning rahva eluloost.

Krimmitatarlased: kas tatari subetnos või omaette põlisrahvas?

Kui veel viis aastat tagasi sai Krimmi mainimisel (eriti vanema põlvkonna esindajate seas) kuulda meenutusi tuntud ja hinnatud puhkusesihtkohast Musta mere ääres, siis nüüd assotseeruvad poolsaarega hoopis tumedamat sorti teemad. Eesti meedias kajastatakse Ukrainas ja Krimmis toimuvat mitmesuguste faktidega, vähem räägitakse taustalugu. Alustagem siis samuti faktidega.

Põlisrahva definitsioonist

De jure on Krimmi poolsaar autonoomne vabariik Ukraina Vabariigi koosseisus, kuid nüüdseks juba kahe aasta jagu on ta *de facto* Venemaa Föderatsiooni poolt (õigusvastaselt) okupeeritud. Koos Sevastopoliga (kus asusid Ukraina merevägi ja Venemaa Musta mere laevastik) on Krimmi elanike arv umbkaudu kaks miljonit. Neist pisut üle poole on vene rahvusest, neljandik ukrainlased ning 12% poolsaare põlisrahvas krimmitatarlased.

Kes või mis on põlisrahvas? Rahvakeeli on põlisrahvas grupp inimesi, kes on põlised mingil kindlal territooriumil ning kes aja jooksul on säilitanud oma kultuuri, keele ja kombed. Rahvakeeli on ka eestlased põlisrahvas. Rahvusvahelise õiguse mõistes ei kuulu eestlased aga põlisrahvaste hulka.

ÜRO põlisrahvaste õiguste deklaratsioon põlisrahvastele ühest definitsiooni ei anna. Ametliku põlisrahva staatuse saab end esmalt ise sellena defineerides ja teisalt selleks tunnustuse saamisel. Põlisrahvasteks on näiteks erinevad indiaani hõimud USA-s, Eestile lähemalt näiteks saamid ja

Krimmi-tatarlased on omaette rahvus, autonoomne osa Ukrainast. Ukrainlaste jaoks on krimmitatarlased justkui "omad teised".

liivlased, põlisrahvasteks saab pidada enamikku Venemaal elavaid soome-ugri rahvaid, ka näiteks Venemaa setosid. ÜRO deklaratsiooni järgi võib põlisrahvana defineerida ka krimmitatarlasi, rahvakeeli on nad seda juba praegu.

Krimmitatarlased - kes nad on?

Ei, nad ei ole Krimmis elavad tatarlased. Krimmitatarlaste esivanemad elasid poolsaarel juba 13. sajandil, rahvusena hakati end määratlema 18. sajandil – samal ajal nagu enamik Euroopa rahvaid. Nimetuse "tatarlased" on Krimmi põliselanikud saanud 13. sajandist, mil poolsaar kuulus mongolite võimu alla. Krimmitatarlaste ajaloo kuldseim ajajärk jääb 15.–18. sajandisse, mil lisaks Krimmile ka osa tänasest Ukrainast ja Venemaast kuulus Krimmi khaaniriiki, mille valdav elanikkond just krimmitatarlased olidki. Enamiku ajast oldi küll Osmanite impeeriumi mõjuväljas,

kuulsad olid krimmitatari ratsaväelased, kes Ottomani impeeriumi sõjaväkke kuulusid.

18. sajandi teisel poolel läks khaaniriik Vene impeeriumi mõjuvõimu alla ning Krimmi khaaniriigist sai vaid üks osa impeeriumi oblastist. Läheduse tõttu Türgile, kellega Venemaa vaenujalal oli, rajati Venemaa Musta mere mereväebaas Sevastopolisse juba 18. sajandi lõpus.

Uue võimu all olid paljud krimmitatarlased sunnitud kodualadelt lahkuma, peamiselt mindi Türgisse. 19. sajandi keskel toimunud Krimmi sõja tulemusel (kus mõjuvõimu üle Mustal merel kaklesid nii Venemaa, Türgi kui ka mitmed Kesk- ja Lääne-Euroopa maad) jäi poolsaar Venemaa valdustesse ning alustati ulatuslikku venelaste sissetoomist Krimmi. Selle tulemusel jäid krimmitatarlased kodupoolsaarel vähemusrahva staatusesse. 1921. aastal loodi Krimmis autonoomne nõukogude sotsialistlik vabariik.

Krimmitatarlaste ajaloo valusaim pöördpunkt leidis aset 1944. aastal. Traagilisi ajaloosündmusi võrrelda võib olla kohatu, kuid mastaabi mõistmiseks kõrvutame neid korraks iseendiga. Eestlased teavad, mida tähendab küüditamine: Teise maailmasõja järel viidi Eestist minema üle 30 000 inimese. 1944. aastal deporteeriti ligi 200 000 krimmitatarlast (see tähendab kogu elanikkonda) Krimmist erinevatele NSV Liidu aladele, peamiselt Usbekistani. Tagasi lubati neid alles 1989. aastast. Krimmitatarlased ise peavad toimunud genotsiidiks, kuna küüditamise käigus hukkus kümneid tuhandeid inimesi, mitteametlikel andmetel kuni pooled küüditatutest.

✕ Eurovisioon ja poliitika

Ukraina krimmitatarlannast laulja ja Vene poliitikud

21. veebruaril selgus, kes esindab Ukrainat selleaastasel Eurovisiooni lauluvõistlusel. Televaatajate ja kohtunike hääletuse tulemusena esindab Ukrainat sel aastal krimmitatari laulja **Jamala** looga "1944", mis räägib krimmitatarlaste deporteerimisest ja genotsiidist. Poolfinaalist sai Jamala finaali kõige kõrgemate punktidega.

Kuula laulu: <https://www.youtube.com/watch?v=oC7E19y23g>

Loomulikult ajas see närvi Vene riigiduma, kes nägi valikus poliitilist provokatsiooni, Venemaale "näkku sülitamist" ning veel seitset surmapattu. Venelased on ka rahvusvahelisel areenil survet avaldanud, et eelmainitud laul programmist maha võtta.

Viimased kümnendid on Krimm olnud autonoomse vabariigi staatuses Ukraina riigi koosseisus. Suur hulk krimmitatarlasi pöördus tagasi kodumaale ning enne 2014. aastat elas Krimmis üle 250 000 krimmitatarlast. Täna elab kümneid tuhandeid krimmitatarlasi veel Türgis, Rumeenias ja Usbekistanis. Krimmitatarlaste kõrgeim esinduskogu on krimmitatarlaste parlament Kurultai, mille täitevorgan on Medžlis, mis täidab esindusorgani funktsiooni Kurultaide vahelisel ajal. Pärast 2014. aastat ei saanud esindus oma tegevust Krimmis jätkata, vaid asub nüüd Kiievis.

Mis toimub Krimmis praegu?

Tänast olukorda Krimmis ei ole vaja pikalt kirjeldada: ebaseaduslikult on Krimmis välja kuulutatud autonoomne vabariik Vene Föderatsiooni koosseisus – olukord, mida rahvusvaheline üldsus ei tunnusta ning nimetab okupatsiooniks või anneksiooniks. Mida tähendab see kõik aga krimmitatarlastele?

Nagu mainitud, ei ole krimmitatarlased lihtsalt tatarlased. Samuti ei ole nad venelased ega ukrainlased. Nad on omaette rahvus, kes näeb end enesemääramisõiguse ja ametliku põlisrahva staatusega elamas Krimmis, mis on autonoomne osa Ukrainast. Ukrainlaste jaoks on krimmitatarlased justkui “omad teised” – see tähendab, et nad ei ole ukrainlased, nad on “teised”, kuid siiski omad. Rahvuselt teised, riiklikult omad. Krimmitatarlased ise näevad end põlisrahvana euroopameelse Ukraina koosseisus.

Venemaa riiklike instantside suhtumine krimmitatarlastesse on seetõttu selge – boikoteerides 2014. aasta nn rahvareferendumit Krimmis ning toetades Ukraina euroopameelseid reforme, on krimmitatarlased julgeolekuoht ja vähemus, keda erinevate mehhanismidega alla surutakse. Eesti meedias on küll Krimmi igapäevaelu kirjeldatud, kuid puudutamata on jäetud krimmitatarlaste reaalsus. Varem aktiivselt töötanud meediakanalid on suletud, rahvusvaheliselt tuntud brändid (McDonald's, Amazon, Mastercard jt) on

poolsaarelt kadunud, transport Krimmi ja Krimmist välja on raskendatud või mitmes osas lausa suletud. Meediast on läbi käinud elektriblokaadi teemad ja sellest tulenevalt külma kätte surevad loomad Jalta loomaaias. Palju vähem puudutatakse kohalike krimmitatarlaste elu. Teades krimmitatarlaste üldist meelsust, kuulatakse inimesi üle ning otsitakse läbi nende kodusid, inimesi vahistatakse mõjuva põhjuseta. Kümneid inimesi on jäänud kadunuks, mitu (peamiselt noort inimest) on tapetud. Kohalikud ei julge sõna võtta, sest kardetakse repressioone.

Krimmitatarlaste õiguste eest võitlevad peamiselt need rahvuse esindajad, kes juba varem mujal Ukrainas elasid või kes pärast okupatsiooni poolsaarelt lahkuma olid sunnitud. Kuid just lahkumine on see, mida krimmitatari rahvuslik teadvus vältida tahab. Krimmitatarlaste Medžlis kutsub inimesi üles koju jääma. Tsiteerides krimmitatarlaste maailmakongressi presidenti Refat Tšubarovi, kes 10. detsembril Tallinnas peetud inimõiguste aastakonverentsil ütles, et kuna krimmitatarlasi on ajaloo vältel oma kodust juba mitu korda minema aetud, teevad nad kõik selleks, et koju jääda, et mitte jälle ära minna: “20 aastat tagasi tulime me tagasi, nüüd tuli Moskva meile järele.”

Miks on see eestlaste jaoks oluline?

Refat Tšubarov käis Eestis 2015. aasta detsembris, endine Medžlise juht Mustafa Džemilev käis Eestis aasta varem. 2015. aasta sügisel käivitus Inimõiguste Instituudi kaheaastane projekt “Krimmitatarlaste inimõiguste eestkoste avaliku diplomaatia kaudu”, mille eesmärk on tõsta rahvusvahelist teadlikkust krimmitatarlastest kui Krimmi ja Ukraina põlisrahvast ning suurendada toetust krimmitatarlastele Euroopa Liidus ja rahvusvahelistes organisatsioonides.

Veebruari algul võttis Euroopa Parlament vastu resolutsiooni, milles esmalt tunnistas, et Krimmis toimub süsteemne inimõiguste rikkumine ning mõistis sealset okupatsiooni ühemõtteliselt hukka. Nüüd on küsimus selles, kuidas ja mida teha, et olukorda parandada. Ja see on oluline küsimus ka eestlaste jaoks.

“Krimmitatarlaste maailmakongressi president Refat Tšubarov: “20 aastat tagasi tulime me uuesti Krimmi, nüüd tuli Moskva meile siia omakorda järele.”

Miks just Eesti? Jah, Krimmis elab arvestatav hulk eestlasi (viimaste andmete järgi 2001. aastast lausa üle 600); jah, Eesti on ametlikult mõistnud hukka Venemaa tegevuse poolsaarel ja tunnustab Ukraina riigipiiride terviklikkust. Kuid pigem võiks siinkohal põhjuseks olla hoopis empaatia. Eestlaste ajalugu on olnud kirju ja täis – pehmetel öeldes – ebameeldivusi. Eestlastel, keda pole arvuliselt palju, on õnnestunud luua iseseisev vabariik oma keele ja kultuuriliste väärtustega. Sellisel rahval ei ole mitte kohustust, aga pigem empaatiline võime mõista neid, kes sarnases olukorras on olnud või on. Geograafiliselt võib Krimm kauge tunduda, aga ta on meile lähemal kui Prantsusmaa või Suurbritannia ning sama kaugel kui Soome ja Norra põhjatipud. Olemuselt on krimmitatarlased meile aga palju lähemal. Krimmitatarlased on rahuarmastav rahvas, kes ei ole korraldanud vägivaldseid ülestõuse, vaid sarnaselt eestlastega seisab represseerimisele vastu rahumeelselt – tähistades oma kultuuri, lehvitades oma lippu. Muide, ka nende lipp viitab tasakaalukusele: helesinisel taustal seisab kollane õiglust tähistav kaalude märgis. Tegu on sõbralike ja toredate inimestega, kes ei taha muud kui elada enda kodus, oma põlisel maal vaba rahvana. ✕